

**Stanisław Liszewski**

Uniwersytet Łódzki  
Instytut Geografii Miast i Turyzmu  
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

## MIEJSKA PRZESTRZEŃ EKSPLOKACJI TURYSTYCZNEJ PRZYKŁAD ŁODZI

**Zarys treści:** Autor nawiązuje w pracy do wcześniej opublikowanych koncepcji przestrzeni turystycznej i konfrontuje to pojęcie z definicją przestrzeni miejskiej przypominając, że obie te przestrzenie są podprzestrzeniami ogólnej przestrzeni geograficznej. Stwierdzając, że każda z tych podprzestrzeni została wyróżniona w oparciu o inne kryteria autor uważa, że w ramach przestrzeni miejskiej może rozwijać się funkcja turystyczna, która kreuje przestrzeń turystyczną. Dalsza część pracy koncentruje się na uściśleniu pojęcia „miejska przestrzeń eksploracji turystycznej”, którą autor rozumie jako indywidualną przestrzeń odkrywania i poznawania miasta. W zakończeniu zaprezentowano trzy studia przypadku miejskiej przestrzeni eksploracji turystycznej w Łodzi. Są to: przestrzeń fortuny rodu Bidermannów, przestrzeń podwórek ulicy Piotrkowskiej i przestrzeń eksploracji turystycznej na obszarze Zielonego Kręgu Tradycji i Kultury.

**Słowa kluczowe:** przestrzeń miejska, przestrzeń turystyczna, miejska przestrzeń eksploracji turystycznej.

### 1. WSTĘP

Zainteresowanie miastami jako obiektami turystycznymi nie jest czymś nowym w dziejach światowej turystyki, ale natężenie tego zjawiska w ostatnich latach przybrało znaczne rozmiary, a turystyka miejska (poznawanie, zwiedzanie, pobyty, rozrywka itp.) weszła na trwałe nie tylko do ofert biur i agencji turystycznych, ale również do czasopism naukowych i podręczników akademickich (KOWALCZYK 2005, LISZEWSKI 2008, MIKA 2007).

Celem tej pracy nie jest omawianie atrakcyjności turystycznej, walorów turystycznych, zagospodarowania ani organizacji ruchu turystycznego w miastach czy też form turystyki miejskiej – o czym czytelnik może dowiedzieć się z cytowanej literatury – ale przedstawienie własnych poglądów na genezę i użytkowanie miejskiej przestrzeni eksploracji turystycznej.

W opublikowanych przed kilku laty pracach, w których zaprezentowano koncepcję badawczą przestrzeni turystycznej oraz przestrzeni turystycznej miasta (LISZEWSKI 1995, 1999) występuje dość ogólnie zdefiniowana przestrzeń eksploracji turystycznej. W artykule tym autor podejmuje próbę precyzyjniejszego określenia tej formy (typu) miejskiej przestrzeni turystycznej oraz jej zidentyfikowanie w przestrzeni miejskiej Łodzi. Osiągnięcie tego celu wymaga ustosunkowania się do pojęcia „przestrzeń miejska” jako przedmiotu badań oraz przypomnienie

ogólnej idei przestrzeni turystycznej. Przy uwzględnieniu tych dwóch pojęć bazowych („przestrzeń miejska” i „przestrzeń turystyczna”) przedstawiona zostanie definicja miejskiej przestrzeni eksploracji turystycznej, a następnie jej identyfikacja na wybranych przykładach.

### 2. PRZESTRZEŃ MIEJSKA. MIEJSKA PRZESTRZEŃ EKSPLOKACJI TURYSTYCZNEJ

Wieloznaczność określenia „miasto” (w różnych krajach Europy i świata) skłoniło badaczy do poszukiwania charakterystycznych cech, a następnie mierników identyfikujących koncentrację ludności na określonej przestrzeni, czyli formę osadniczą nazywaną miastem. Nie wdając się w dyskusję na temat definicji warto zauważyć, że część geografów podjęła badania nad zdefiniowaniem przestrzeni miejskiej, upatrując w tym właściwy kierunek do wypracowania bardziej precyzyjnego określenia miejskiej formy osadniczej (LISZEWSKI 1997). Badacze ci wychodzą z założenia, że u podstaw powstania miasta leży proces koncentracji ludności na niewielkich obszarach przestrzeni geograficznej. Koncentracja ta prowadzi do przekształceń i odrębnej organizacji przestrzeni zajętej przez tę formę osadniczą, którą z ogólnej prze-

strzeni geograficznej wyróżnia m.in. charakterystyczny typ krajobrazu (DZIEWOŃSKI 1956).

Idąc dalej tym tropem rozumowania, podjęto próby bliższego określenia specyfiki zorganizowania przestrzeni geograficznej, która nazywana jest przestrzenią miejską, oraz zidentyfikowania czynników odpowiedzialnych za sposób urządzania tego fragmentu przestrzeni geograficznej. Bardziej wnikliwe analizy wskazują, że za organizację przestrzeni miejskiej odpowiada pięć grup czynników (LISZEWSKI 2008):

a) prawnoadministracyjne, które decydują o formalnej organizacji tej przestrzeni, czyli o jej podziale geodezyjnym (działki, ulice, place itp.) i własnościowym;

b) morfologiczne, będące wyrazem celowych lub przypadkowych założeń urbanistycznych i ich dziedzictwa w przestrzeni geograficznej (rozwój historyczny miasta);

c) funkcjonalne, odpowiadające za podział przestrzeni między różne funkcje charakterystyczne dla miast (przemysł, rzemiosło, handel, komunikacja, mieszkalnictwo itd.);

d) administracyjnoinstytucjonalne, które decydują o bieżącym zarządzaniu przestrzenią miejską przez administrację samorządową, rządową i innych instytucji;

e) organizacja życia społecznego, nazywana również grupą czynników społeczno-kulturowych odpowiedzialnych za społeczną organizację przestrzeni.

Przegląd czynników, które mają wpływ na organizację przestrzeni miejskiej wskazuje na ogromną złożoność i różnorodność tych fragmentów przestrzeni geograficznej, będąc już tylko z tego punktu widzenia obszarem atrakcyjnym turystycznie.

Przestrzeń miejska będąc obszarem nagromadzenia szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, współczesnego zagospodarowania oraz różnorodności i bogactwa życia społecznego staje się interesującym obszarem jednodniowych odwiedzin, ale także dłuższych pobytów turystycznych. Czy w tej sytuacji można postawić znak równości między przestrzenią miejską i przestrzenią turystyczną? Odpowiedź na to pytanie wymaga zdefiniowania przestrzeni turystycznej i określenia jej relacji z przestrzenią miejską.

Przestrzeń turystyczna według LISZEWSKIEGO (1995, s. 94) „jest funkcjonalnie wyróżniającą się częścią (podprzestrzenią) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, tzn. jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym.” Interpretując tę definicję jej autor dodaje, że przestrzeń turystyczna jest zawsze wytworem człowieka użytkującego do celów turystycznych

(wypoczynkowych, poznawczych, przeżyć i doznań) środowisko geograficzne i społeczne, które odkrywa, poznaje i zagospodarowuje. Nie ma zatem, w myśl tej definicji, przestrzeni turystycznej bez turysty. To właśnie człowiek, podejmując różne aktywności turystyczne, tworzy przestrzeń turystyczną. Różne formy aktywności turystycznej kreują różne typy przestrzeni turystycznej. LISZEWSKI (1995) wyróżnia pięć głównych typów przestrzeni turystycznej, biorąc za podstawę aktywność turystyczną człowieka w przestrzeni geograficznej. Są to:

- przestrzeń eksploracji turystycznej (odkrywana dla działalności turystycznej),

- przestrzeń penetracji turystycznej (poznawania turystycznego),

- przestrzeń asymilacji turystycznej (bezpośrednich kontaktów turystów i ludności miejscowej),

- przestrzeń kolonizacji turystycznej (trwałego zagospodarowania turystycznego),

- przestrzeń urbanizacji turystycznej (przekształcania obszarów turystycznych w tereny stałego zamieszkania, głównie przez mieszkańców miast).

To ogólne pojęcie przestrzeni turystycznej oraz wyróżnione typy mogą być zaadaptowane na potrzeby identyfikacji i analizy rozwoju funkcji turystycznej w przestrzeni miejskiej. Aby wykorzystać omówioną koncepcję przestrzeni turystycznej w odniesieniu do miast musimy jednak przypomnieć ogólne założenia identyfikacji obu przestrzeni.

Po pierwsze należy pamiętać, że zarówno przestrzeń miejska, jak i przestrzeń turystyczna są podprzestrzeniami ogólnej przestrzeni geograficznej. Po drugie każda z tych przestrzeni została wyróżniona w oparciu o inne kryteria. Podstawą wydzielenia przestrzeni miejskiej była specyficzna jej organizacja, a przestrzeni turystycznej funkcja turystyczna. Uświadomienie tego faktu pozwala zrozumieć, że obie podprzestrzenie mogą zajmować tę samą część (fragment) ogólnej przestrzeni geograficznej. Z analizy tej wynika, że w ramach przestrzeni miejskiej może rozwijać się funkcja turystyczna dając podstawę do wyróżniania miejskiej przestrzeni turystycznej wraz z wydzielonymi wcześniej typami. Możliwa jest również zależność odwrotna, czyli powstanie przestrzeni miejskiej w ramach przestrzeni turystycznej (LISZEWSKI 1999).

Poczynione ustalenia umożliwiają nam skupienie uwagi na zaakcentowanym w tytule pracy typie miejskiej przestrzeni eksploracji turystycznej.

Jak już było powiedziane, przestrzeń eksploracji turystycznej identyfikowana jest w literaturze z tą częścią przestrzeni turystycznej, która jest dopiero odkrywana dla działalności turystycznej. Oznacza to, że są to nowe przestrzenie turystyczne. Aby dokładnie wytłumaczyć przestrzenie eksploracji należy dokonać ich podziału na rzeczyste (obiektywne) i in-

dywidualne (subiektywne) przestrzenie eksploracji turystycznej. Do przestrzeni rzeczywistych, których jest coraz mniej, możemy zaliczyć fragmenty globu ziemskiego odkrywane (zdobywane) po raz pierwszy przez człowieka, który dokonuje tego z pobudek poznawczych, naukowych czy emocjonalnych. Takich obszarów jest już niewiele i są to głównie szczyty wysokich gór, źródła rzek równikowych, obszary Antarktydy czy Arktyki, nie pomijając głębin morskich czy oceanicznych. Najbardziej spektakularną wyprawą eksploracyjną człowieka w ostatnich kilkunastu latach było pierwsze lądowanie człowieka na Księżycu, o ile przyjmiemy, że jego celem było nie tylko poznanie czy obserwacja naukowa, ale także zwykła ciekawość i chęć przeżycia silnych wrażeń, co współcześnie towarzyszy np. eksploracji wysokogórskiej. Do tej formy turystyki odkrywczej zaliczyć również możemy wyprawy kosmiczne kilku osób na stację orbitalną okrążającą Ziemię, a także kilka innych ekstremalnych wypraw przy użyciu balonu czy samolotu.

Rzeczywiste przestrzenie eksploracji w środowisku geograficznym Ziemi są już znacznie ograniczone, choć chęć odkrywania nowych, nieznanych nikomu fragmentów naszego globu jest wciąż żywa i atrakcyjna.

Inaczej jest z tzw. indywidualną (subiektywną) przestrzenią eksploracji turystycznej, indywidualną, czyli osobistą przestrzenią każdego człowieka, który sam czy zwykle w niewielkiej grupie odkrywa nieznane sobie obiekty czy obszary – słowem, własne przestrzenie eksploracji. To poszukiwanie, odkrywanie czy poznawanie czegoś dla siebie nowego, nieznanego jest równie ważne dla konkretnej osoby jak zdobywanie po raz pierwszy dziewiczego szczytu przez himalaistę. Indywidualne przestrzenie eksploracji turystycznej są wynikiem ciekawości poznania nowych, nieznanych fragmentów przestrzeni geograficznej i to niezależnie od tego, czy dotyczą one słabo jeszcze zaludnionych obszarów Australii czy też centrów wielkich skupisk miejskich koncentrujących miliony mieszkańców. Eksploracja turystyczna jest radością poznawania nowych obszarów, zjawisk, wydarzeń, ale również ludzi.

Przy przyjęciu takiego rozumienia (indywidualnej) przestrzeni eksploracji turystycznej nie dziwi nas, że zajmujemy się tym typem przestrzeni na obszarach miast. Pewnego wyjaśnienia wymagają jednak, zwłaszcza w odniesieniu do miast, wzajemne relacje pojęć przestrzeni eksploracji i penetracji turystycznej.

Posługując się wcześniej cytowanymi pracami (LISZEWSKI 1995, 1999) oraz nowszą pracą KRONENBERGA (2006), dotyczącą obszarów penetracji turystycznej na terenie Łodzi, postaramy się wyznaczyć (czasami cienką) granicę między miejską przestrzenią pe-

netracji i eksploracji turystycznej. Pierwsza z wymienionych odnosi się głównie do obszarów przygotowanych i zagospodarowanych do celów turystycznych, często jest to obszar szczególnie promowany i dobrze opisany w przewodnikach i folderach. Można tu użyć klasycznego przykładu przestrzeni penetracji turystycznej na terenie Krakowa, który zachęca przybyszów do zobaczenia (zwiedzenia) starego miasta, Wawelu, ostatnio również Kazimierza, Kopca Kościuszki i paru jeszcze „przygotowanych” obszarów miasta. W Łodzi, według badań KRONENBERGA (2006), obszarami penetracji turystycznej (odwiedzanymi przez zorganizowane wycieczki) są m.in. ulica Piotrkowska, Księży Młyn, cmentarz żydowski, a ostatnio również Manufaktura i kilka innych obiektów tworzących razem dość skromną przestrzeń penetracji turystycznej tego miasta.

Czy oznacza to, że poznanie Krakowa czy Łodzi przez turystów kończy się na wymienionych tu obiektach? W dużym stopniu tak jest, bywają jednak turyści, zwykle indywidualni lub zachęteni przez ambitnego przewodnika, którzy „na własną rękę” eksplorują przestrzenie tych i innych miast „odkrywając” nowe obiekty, poznając nowych ludzi doświadczając emocji odkrywców. To oni tworzą przestrzenie eksploracji turystycznej, zwykle nieujęte w folderach czy przewodnikach, niereklamowane, co nie oznacza, że mniej ciekawe dla tych, którzy chcą poznać „prawdziwą twarz” odwiedzanego miasta, regionu lub obiektu. Przyjrzyjmy się takim potencjalnym przestrzeniom eksploracji turystycznej na terenie Łodzi.

### 3. PRZESTRZENIE EKSPLOKACJI TURYSTYCZNEJ W ŁODZI. STUDIA PRZYPADKÓW

Łódź jako jedyne z dużych miast Polski (powyżej 500 tys. mieszkańców) nie była nigdy zaliczana do atrakcyjnych turystycznie. Wynika to zarówno z historii, jak i funkcji tego miasta. Wprawdzie prawa miejskie (przywilej lokacyjny) uzyskała z rąk króla Władysława Jagiełły 29 lipca 1423 r., ale praktycznie do początków XIX w. wegetowała jako niewielkie miasteczko rolnicze nieodgrywające żadnej roli administracyjnej czy gospodarczej na ziemiach polskich. Radykalny przełom w życiu tego miasta nastąpił na początku XIX w. i był związany z wyznaczeniem Łodzi przez władze Królestwa Polskiego wśród innych miast województwa mazowieckiego na osadę fabryczną (dekret namiestnika z 18 września 1820 r.). Decyzja ta szybko wcielona w życie zaowocowała powstaniem najpierw osady sukienniczej, nazywanej Nowym Miastem (zlokalizowanym na południe od Starego Miasta, po przeciwnej stronie dna doliny rzeki Łódki), którą wytyczono i zorganizowano w la-

tach 1821–1823, a następnie (lata 1824–1828) osady bawełniano-lnianej Łódka oraz tzw. „posiadeł wodno-fabrycznych” obejmujących dolinę rzeczki Jasień.

Tak zorganizowana tkanka miejska wypełniła się wkrótce osadnikami przybywającymi do tej „ziemi obiecanej”, głównie z zagranicy (Śląska, Czech, Saksonii, Wielkopolski, Niemiec i in. obszarów Europy Zachodniej) oraz częściowo również z obszarów Królestwa Polskiego. Skalę rozwoju tej nowej osady fabrycznej można ocenić po liczbie mieszkańców. W 1820 r. mieszkało tu 767 tys., a 10 lat później, w 1830 r., już 4343 (PUŚ 1987, s. 19). Dynamiczny rozwój miasta związany był m.in. z faktem przeznaczenia na urządzenie osady, ale głównie w formie pożyczek dla osiedlających się tu przedsiębiorców, znacznych kwot pochodzących głównie z funduszu rządowego Królestwa.

Dynamika rozwoju Łodzi w XIX w. nie ma równych sobie na kontynencie europejskim. Potwierdzają to liczby obrazujące jej niebywały wzrost. W roku 1820 767 osób, w 1914 r. 477 862 osoby (w ówczesnych granicach administracyjnych). Oznacza to, że liczba mieszkańców Łodzi w tym okresie wzrosła o 62 302%(!), a biorąc za punkt wyjścia rok 1830 wzrost ten wyniósł 11 003%. Tak więc za najbardziej charakterystyczne cechy Łodzi w XIX w. należy uznać:

- założenie Nowego Miasta, które dało początek dynamicznemu rozwojowi Łodzi przemysłowej;
- niebywały przyrost mieszkańców Łodzi, który związany był głównie z migracją zewnętrzną, początkowo z zagranicy, a następnie z bliższych obszarów;
- zmianę funkcji gospodarczej z miasteczka rolniczego w wielki w skali międzynarodowej monofunkcyjny ośrodek przemysłowy, oparty głównie na przemyśle włókienniczym i towarzyszących mu innych przemysłach;
- wielokulturowość mieszkańców miasta wynikająca głównie z migracji zewnętrznych.

Jak podaje PUŚ (1987, s. 70), według Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 1897 r., mieszkańcami Łodzi byli: Polacy (46,4%), Żydzi (29,4%), Niemcy (21,4%), Rosjanie (2,4%) i in. (0,4%).

To krótkie przypomnienie przeszłości Łodzi i jej dynamicznego rozwoju w XIX w. wyjaśnia brak na terenie miasta obiektów, które powszechnie uznawane są za atrakcyjne turystycznie (zamki, kościoły, mury miejskie itd.), a tym samym tłumaczy, dlaczego Łódź nie była zaliczana do miast turystycznych. Potwierdza to również analiza dostępnych przewodników turystycznych rekomendujących Łódź (ŻEBROWSKA 1996). Z analizy tej wynika, że w przewodniku z 1897 r. na terenie ówczesnej Łodzi opisano ogółem dziewięć obiektów turystycznych, w tym siedem kultu religijnego. W 1939 r. wymieniano ogółem 54 obiekty, w tym 12 kultu religijnego, a w 1982 r. liczba

rekomendowanych do zwiedzania obiektów wzrosła w mieście do 118, a wśród nich najważniejsze to pałace, wille i dwory (24 obiekty). Na podkreślenie zasługuje również fakt, że po raz pierwszy w przewodniku z roku 1933 pojawiły się obiekty przemysłowe rekomendowane jako interesujące turystycznie (pięć obiektów).

Współczesna oferta turystyczna Łodzi jest znacznie szersza zarówno tematycznie, jak i ilościowo i obejmuje, obok wymienionych wcześniej obiektów, m.in. pieczołowicie odtworzone ślady kultury żydowskiej oraz miejsca związane z zagładą tej grupy mieszkańców (getto żydowskie w Łodzi), pałace pofabrykanckie, muzea, parki, palmiarnię, ogrody zoologiczny i botaniczny, osiedla fabryczne, częściowo zrewitalizowany kompleks fabryczny I.K. Poznańskiego nazywany „Manufakturą”, ulicę Piotrkowską, wydarzenia kulturalne oraz wiele innych obiektów i fragmentów Łodzi uznawanych za godne penetracji turystycznej (KRONENBERG 2006). Są one głównie oferowane grupom zorganizowanym zwiedzającym Łódź z przewodnikiem.

Wydaje się jednak, że miasto o tak nietypowej genezie (mowa o mieście przemysłowym) i burzliwej przeszłości, miasto, w którym zdobywano ogromne fortuny, a następnie je tracono, miasto współzycia ludzi o różnej kulturze i religii, miasto znakomicie sportretowane w książce Władysław Reymonta, a następnie pokazane w filmie Andrzeja Wajdy („Ziemia obiecana”), można i należy odkrywać (eksplorować) również w inny sposób.

Jako przykłady eksploracji turystycznej Łodzi autor proponuje odkrywanie miasta śledząc losy, ale zwłaszcza fortuny rodów fabrykanckich, poznanie „drugiej twarzy” ulicy Piotrkowskiej, czyli jej podwórek, ale również wykorzystanie do eksploracji turystycznej wytyczonej przez planistów przestrzeni tzw. Zielonego Kręgu Tradycji i Kultury w Łodzi. Oczywiście przestrzeni eksploracji turystycznej miasta może być i zapewne jest znacznie więcej. Tyle, ile zainteresowań i indywidualnych pomysłów na odkrywanie Łodzi. Przedstawimy tu tylko kilka w formie studiów przypadku.

#### A. Fortuna rodziny Bidermannów jako przestrzeń eksploracji turystycznej Łodzi (MACHUDERA 2007)

Dzieje rodziny Bidermannów doczekały się opracowania monograficznego, które może być bardzo pomocne przy odkrywaniu w przestrzeni Łodzi śladów fortuny tego rodu (KUŹKO 20000). Historia rodu, a zwłaszcza ich działalność na terenie Łodzi jest charakterystyczna dla wielu niemieckich rodzin, które w tym mieście dorobiły się ogromnych fortun, często w jednym lub dwóch pokoleniach. Twórcą fortuny Bidermannów w Łodzi był Robert (syn Wilhelma),

który urodził się 13 sierpnia 1836 r. w Zduńskiej Woli i po odbyciu nauki u swojego wuja w Konstantynowie, a następnie praktyki w farbiarni u Józefa Paszkiewicza w Łodzi, uzyskał 5 maja 1863 r. świadectwo czeladnicze w zakresie farbiarstwa. W tym samym roku ożenił się z Emmą Adelmą Braun (rodzina Braunów pochodziła z Czech) i rozpoczął własną działalność gospodarczą budując pierwszą farbiarnię na działce przylegającej do doliny rzeki Łódki. Z doliną tej rzeki związana jest dalsza działalność przemysłowa tej rodziny.

Małżeństwo Bidermannów miało 13 dzieci, które zostały wykształcone i przygotowane do prowadzenia działalności gospodarczej (synowie). Skalę zgromadzonego majątku przez Roberta Bidermanna dokładnie wyliczono. Rozpoczynając działalność gospodarczą małżeństwo dysponowało 20 tys. rubli (w tym część posagu żony), umierając w 1899 r. Robert Bidermann posiadał majątek wart 1 684 934 rubli (przez 35 lat powiększył majątek około 84 razy!). Na fortunę tę składały się m.in. fabryka, pałace, domy, park oraz majątki podmiejskie w Bedoniu i Brusie.

Po śmierci Roberta Bidermanna majątek przejęły dzieci tworząc Spółkę Akcyjną i dalej powiększając go. Warto nadmienić, że przedsiębiorstwo założone przez Roberta funkcjonowało do 1945 r. jako Zakłady Włókiennicze R. Bidermanna S.A. w Łodzi (po II woj. nie światowej zostały znacjonalizowane).

Na terenie Łodzi zachowało się wiele obiektów związanych z fortuną rodziny Bidermannów, które do dziś świadczą o zamożności tego rodu. Należy tu wymienić pałac Roberta wybudowany w 1878 r. jako siedziba rodziny (ulica Kilińskiego 2), dawną farbiarnię (Kilińskiego 1/3), pałac Alfreda Bidermanna z wozownią – obecnie budynek Uniwersytetu Łódzkiego (Franciszkańska 1/3), park helenowski, główne zabudowania zakładów włókienniczych (Smugowa), kamienice przy ulicy Gdańskiej 38 i Piotrkowskiej 99, willa – obecnie własność Politechniki Łódzkiej (ulica Skorupki 10/12).

Szukając śladów działalności rodu Bidermannów na terenie Łodzi należy również odwiedzić cmentarz ewangelicko-augsburski przy ulicy Ogrodowej, gdzie znajdują się groby członków tej rodziny. Tragicznym epilogiem drugiego pokolenia rodziny Bidermannów była śmierć najmłodszego syna Roberta (twórcy fortuny), Brunona Bidermanna, który 24 stycznia 1945 r. (pięć dni po wyzwoleniu) zastrzelił swoją żonę Luizę, córkę Lil i sam popełnił samobójstwo w siedzibie rodu – pałacu przy ulicy Kilińskiego 2.

## B. Przestrzeń eksploracji turystycznej zaplecza ulicy Piotrkowskiej

Ulica Piotrkowska, główna i najbardziej znana ulica Łodzi, opisywana we wszystkich przewodnikach

turystycznych i promowana do zwiedzania przez wszystkich oprowadzających po Łodzi, znana jest głównie z frontowych fasad budynków, sklepów, restauracji i innych instytucji mających tutaj swoje siedziby. Czy jednak to, co widzimy spacerując Piotrkowską oddaje całą prawdę o tej największej „witrynie” miasta?

Piotrkowska od czasu jej wytyczenia w XIX w. była ulicą, przy której budowano domy mieszkalne, z czasem bardziej lub mniej efektowne kamienice, ale również pałace. Budynki te uległy przebudowie i przemianom funkcjonalnym prowadzącym generalnie do eliminowania mieszkań z budynków frontowych, które zamieniono na sklepy, lokale gastronomiczne, urzędy i inne obiekty usługowe.

Działki przy ulicy Piotrkowskiej w czasie wytyczenia Nowego Miasta, a następnie osady Łódki odznaczały się niewielką szerokością i znaczą długością, co pozwalało na ich zabudowę licznymi oficynami ciągnącymi się wzdłuż działki. Proces przekształcania działek przy ulicy Piotrkowskiej zakończył się ich zabudową i powstaniem „podwórek studni”. Właśnie podwórka przy ulicy Piotrkowskiej dla osób pragnących poznać życie wewnątrzmięskie mogą stanowić wielce atrakcyjną przestrzeń eksploatacji turystycznej (ORZECZOWSKA 2008).

Chcąc pokazać walory turystyczne podwórek przy ulicy Piotrkowskiej, J. ORZECZOWSKA (2008) dokonała klasyfikacji występujących tam elementów decydujących o oryginalności turystycznej tych przestrzeni oraz warunków mieszkającej tam ludności. Klasyfikacja ta obejmuje pięć grup cech i kilkadziesiąt szczegółowych wyróżnień i są to:

a) komponenty podwórka (działka zamknięta, działka składa się z kilku części, ozdobne oficyny, zewnętrzne klatki schodowe, balkony, okna);

b) zagospodarowanie (usługi gastronomiczne i noclegowe, galerie, kina, sklepy wyspecjalizowane, urozmaicony zestaw usług);

c) estetyka (stan elewacji budynków, zakaz parkowania, odizolowany środek, nawierzchnia podwórka, brama, zieleń);

d) atrybuty (studnie, włazy, budynki gospodarcze, witraże widoczne z podwórka, zakłady rzemieślnicze, dominanty, dźwigi);

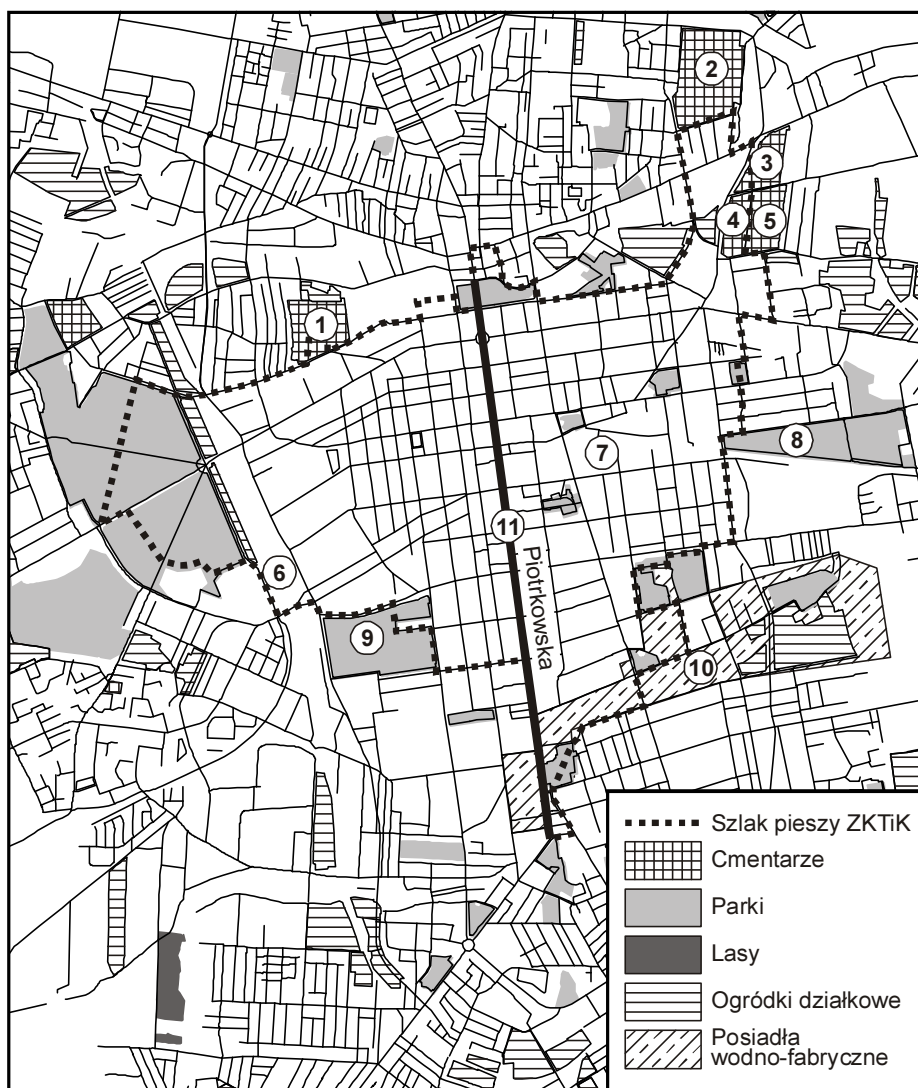
e) bramy (sztukaterie, boazerie, sklepienia, nawierzchnia, wrota drewniane, żelazne lub inne, „pachołki”).

Wymienione elementy występujące na wielkomięskich podwórkach, ale również spotkani tam ludzie, ich mieszkańcy, pozwolą odkryć inny świat, który często oddziela tylko brama od zgiełku i blichtru głównej ulicy miasta. Eksploracja takich przestrzeni dostarcza nowej wiedzy o mieście, ale również powoduje dreszczyk emocji związany z odkrywaniem czegoś nowego i nieznanego.

### C. Zielony Krąg Tradycji i Kultury

Krąg ten łączy fragmenty zieleni otaczające XIX-wieczne założenie Łodzi przemysłowej, które poprzedzane są XIX-wiecznymi obiektami przemysłowymi, obiektami sportowymi oraz innymi śladami dziedzictwa kulturowego Łodzi. P. PRUSINOWSKI (2008), dokonując inwentaryzacji tego obszaru z punktu widzenia wartości poznawczych i rekreacyjnych, wydzielił na obszarze tego kręgu: 17 parków i ogrodów, cztery cmentarze (w tym dwa duże kompleksy), siedem dużych XIX-wiecznych obiektów przemysłowych (lub obecnie poprzemysłowych), 10 kompleksów ogrodów działkowych, 11 obiektów sportowych, 33 obiekty zabytkowe i 16 zespołów zabytkowych. Ten ogromny potencjał poznawczy, pozwalający zrozumieć powstanie i rozwój Łodzi przemysłowej jest już częściowo przygotowany do eksploracji turystycznej. Znajduje się tu ogółem 54 tablic informacyjnych, a obszar ten ma być przeciętany czterema specjalistycznymi szlakami turystycznymi, które umożliwią penetrację grup zorganizowanych.

wych (lub obecnie poprzemysłowych), 10 kompleksów ogrodów działkowych, 11 obiektów sportowych, 33 obiekty zabytkowe i 16 zespołów zabytkowych. Ten ogromny potencjał poznawczy, pozwalający zrozumieć powstanie i rozwój Łodzi przemysłowej jest już częściowo przygotowany do eksploracji turystycznej. Znajduje się tu ogółem 54 tablic informacyjnych, a obszar ten ma być przeciętany czterema specjalistycznymi szlakami turystycznymi, które umożliwią penetrację grup zorganizowanych.



Rys. 1. Propozycja szlaku pieszego po Zielonym Kręgu Tradycji i Kultury (ZKTiK) w Łodzi  
(źródło: PRUSINOWSKI 2008)

Cmentarze: 1 - Stary, 2 - żydowski, 3 - komunalny, 4 - prawosławny, 5 - rzymskokatolicki; dworce:  
6 - Łódź Kaliska, 7 - Łódź Fabryczna; 8, 9 - fragmenty puszczy łódzkiej; 10 - posiadła wodno-fabryczne;  
11 - strefa traktu piotrkowskiego

Przedstawione tu trzy przykłady uznawane za studia przypadku możliwych do wykreowania na terenie Łodzi indywidualnych (subiektywnych) przestrzeni eksploracji turystycznej pokazują możliwości poznawania miasta w inny, świadomy i odkrywczy sposób. Takie odkrywanie turystyczne w różnych środowiskach jest bardzo twórcze i aktywne intelektualnie. Wymaga jednak wcześniej przygotowania się do takiej eksploracji. Tak jak alpinista wybierając się na wyprawę musi zgromadzić nie tylko sprzęt i zapasy żywnościowe, ale również wszelką dostępną wiedzę o obszarze eksploracji, tak również turysta chcący odkryć nowe, nieznane sobie dotychczas fragmenty miasta czy innych obszarów przestrzeni geograficznej, musi się do tej eksploracji, do odkrywania odpowiednio przygotować, zwłaszcza intelektualnie (solidne studia na temat odkrywanego terenu). Wydaje się, że to właśnie konieczność przygotowania się do tych „wypraw” jest największą barierą powodującą, że wszelka eksploracja, w tym również ta turystyczna, dostępna jest tylko dla nielicznych i dlatego przestrzeń eksploracji turystycznej ma głównie charakter indywidualny (personalny). Dotyczy to również odkrywania miast.

## BIBLIOGRAFIA

- DZIEWOŃSKI K., 1956, *Geografia osadnictwa i zaludnienia. Dorobek, podstawy teoretyczne i problemy badawcze*, *Przegląd Geograficzny*, t. 28, z.4, s. 721-764.
- KOWALCZYK A., 2005, *Nowe formy turystyki miejskiej*, *Prace i Studia Geograficzne*, t. 35, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa, s. 155-197.
- KRONENBERG M., 2006, *Teoretyczne i rzeczywiste obszary penetracji turystycznej na terenie Łodzi*, *Turyzm*, t. 16, z.1, s. 21-32.
- KUŹKO W., 2000, *Bidermannowie. Dzieje rodziny i fortuny 1730-1945*, Wydawnictwo „Literatura”, Łódź, ss. 175.
- LISZEWSKI S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, *Turyzm*, t. 5, z. 2, s. 87-103.
- LISZEWSKI S., 1997, *Przestrzeń miejska i jej organizacja*, [w:] *Geografia, człowiek, gospodarka*, Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 55-65.
- LISZEWSKI S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, *Turyzm*, t. 9, z. 1, s. 51-73.
- LISZEWSKI S., 2008a, *Miasto jako przedmiot badań geografii turystyki w Polsce*, *Turyzm*, t. 18, z. 1, s. 27-38.
- LISZEWSKI S., 2008b, *Formy i struktury przestrzenne wielkich skupisk miejskich*, [w:] *Geografia urbanistyczna. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 187-233.
- MACHUDERA J., 2007, *Fortuna fabrykanckiego rodu Bidermannów jako element produktu turystycznego Łodzi*, mps pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- MIKA M., 2007, *Turystyka miejska*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 319-328.
- ORZECZOWSKA J., 2008, *Walory turystyczne łódzkich podwórek przy ulicy Piotrkowskiej*, mps pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- PRUSINOWSKI P., 2008, *Szlak pieszy i przewodnik turystyczny po „Zielonym Kręgu Tradycji i Kultury” jako element produktu turystycznego Łodzi*, mps pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.
- PUŚ W., 1987, *Dzieje Łodzi przemysłowej (zarys historii)*, Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź, ss. 150.
- ŻEBROWSKA A., 1996, *Obraz turystyczny Łodzi w świetle analizy zawartości treści przewodników*, mps pracy magisterskiej wykonanej w Katedrze Geografii Miast i Turystyki UŁ, Łódź.